

Полонова Н. І.,
аспірант кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

FEATURES DEFINITION OF CRIMINAL-LEGAL PROTECTION SECRET PRE-TRIAL INVESTIGATION: THEORETICAL-LEGAL ASPECTS

У статті досліджується питання кримінально-правової охорони таємниці досудового розслідування. На основі аналізу поглядів учених сформульоване визначення цієї правової категорії.

Ключові слова: таємниця досудового розслідування, кримінально-правова охорона, кримінально-правове регулювання, механізм кримінально-правової охорони.

В статье исследуется вопрос уголовно-правовой охраны тайны досудебного расследования. На основе анализа взглядов ученых сформулировано определение этой правовой категории.

Ключевые слова: тайна досудебного расследования, уголовно-правовая охрана, уголовно-правовое регулирование, механизм уголовно-правовой охраны.

This makes paper examines the question of criminal-legal protection of secret pre-trial investigation. The analysis of the views of scientists formulated the definition of legal category.

Key words: secret pre-trial investigation, criminal-legal protection, criminal-legal regulation mechanism criminal-legal protection.

Розголошення інформації, що стала відомою під час досудового розслідування кримінального провадження та містить у собі його таємницю, є однією з обставин, які негативно впливають на всебічність, повноту й об'єктивність самого досудового розслідування. Таким чином, з'являється необхідність охороняти цю інформацію відповідними правовими засобами, закріпленими в законодавстві.

Одним із таких засобів є Кримінальний кодекс України, у якому містяться окремі норми, спрямовані на охорону інформації з обмеженим доступом (у тому числі інформацію, що містить таємницю досудового розслідування).

Як відомо, поширеною проблемою кримінального права є застосування певних термінів, які не мають законодавчого визначення та можуть по-різному тлумачитися науковцями. Це може привести до невизначеності у тематиці самого дослідження або неточності його об'єкта та предмета [6, с. 107]. «Кримінально-правова охорона» є саме таким терміном, який не має законодавчого закріплення та широко використовується науковцями у розгляді питань охорони суспільних відносин та інтересів від злочинних посягань.

Отже, основним моментом у процесі дослідження кримінально-правової охорони таємниці досудового розслідування є саме правильне визначення цього поняття, яке б відображало повною мірою всі особливості впливу кримінального права на об'єкт кримінально-правової охорони.

Зокрема, питання правової регламентації таємниці досудового розслідування у своїх працях висвітлювали такі науковці-правознавці, як Т.В. Авер'янов, М.В. Анчукова, Р.В. Бараннік, В.В. Бірюков, О.М. Ларін, В.П. Лавров, О.М. Ларін,

В.Г. Лісогор, А.О. Ляш, З.В. Макарова, І.І. Мартинович, П.Г. Назаренко, Г.І. Резнікова, Г.О. Шлома та інші. Деякі з них розглядають криміналістичні та кримінально-процесуальні аспекти охорони відомостей досудового розслідування від незаконного розголошення (А.О. Лісогор, А.О. Ляш, І.В. Смолькова). Інші – досліджують питання охорони інформації з обмеженим доступом, згадуючи про таємницю досудового розслідування як різновид такої інформації. Питання ж кримінально-правової охорони таємниці досудового розслідування у кримінально-правовій науці є мало вивченим та потребує подальших розробок практично у всіх його аспектах. Тому метою статті є визначення поняття кримінально-правової охорони таємниці досудового дослідження (на основі дослідження різних позицій науковців щодо поняття «кримінально-правова охорона»).

Аналіз позицій щодо визначення поняття «кримінально-правова охорона» в сучасних вітчизняних дисертаційних дослідженнях, які стосуються кримінально-правової охорони різних суспільних відносин, дає змогу виділити декілька основних підходів науковців.

Першою думкою, яка має місце в юридичній науці, є думка про те, що визначення кримінально-правової охорони є тотожним із поняттям механізму правового регулювання. Прихильниками цієї позиції є Н.О. Гуророва та О.О. Дудоров.

Так, у теорії права у широкому розумінні правове регулювання втілює в собі всі види впливу права на суспільні відносини, у вузькому – лише вплив через юридичні засоби.

Зокрема, у тлумачному словнику термін «механізм» розглядається як «внутрішня будова, система чого-небудь».

Механізм правового регулювання охоплює комплекс фрагментів правової дійсності, що належать до догми права, тобто комплекс послідовно пов'язаних правових засобів [1, с. 364]. Під цим кутом зору деякі автори формулюють власне визначення механізму кримінально-правового регулювання, що дає змогу розглядати його як «нормативно визначену взаємодію окремих елементів правової системи, яка забезпечує (має забезпечувати) виконання завдань, що стоять перед кримінальним правом як окремою галуззю права» [11, с. 64].

Механізм правового регулювання є узальнюючим поняттям щодо поняття механізму кримінально-правового регулювання. Подібним чином співвідносяться також і правове регулювання із кримінально-правовим.

На думку Ю.С. Жарикова, механізм кримінально-правового регулювання являє собою систему необхідних і достатніх стадій правової регламентації та упорядкування суспільних відносин, що дає змогу за допомогою реалізації кримінально-правових заборон, приписів і дозволів забезпечувати ефективну охорону цих самих відносин від суспільно небезпечних і протиправних посягань [3, с. 97]. Поняття цього механізму поєднує всі основні категорії науки кримінального права: норму права; об'єкт кримінально-правової охорони; злочин як юридичний факт, що породжує правовідносини; самі правовідносини; їх суб'єкти із належними їм суб'єктивними правами та обов'язками; їх об'єкт; кримінальну відповідальність тощо [5, с. 3].

Це визначення здається дещо дискусійним. З одного боку, в теорії держави і права механізм правового регулювання прийнято визначати як систему засобів, способів і форм, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини, а не як систему стадій. З іншого ж – функціонування механізму правового регулювання відрізняється послідовністю: кожен з його елементів вступає в дію на певній стадії правового регулювання [3].

Також про стадії механізму правового регулювання говорить О.Ф. Скакун, але сам механізм вона визначає як процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний за допомогою системи правових засобів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів, забезпечення правопорядку («належне» у праві стає «сушим», тобто норми права перетворюються на правомірну поведінку суб'єктів права). Під стадіями механізму правового регулювання науковець розуміє етапи переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин [7].

Отже, сам механізм правового регулювання є послідовним процесом приведення в дію окремих його елементів.

На нашу думку, вище викладені погляди вчених щодо правового регулювання та механізму правового регулювання є досить цікавими та по-своєму правильними. Кожна з них, так би мовити, втілює окремий аспект (одну зі сторін) цієї багатогранної правової категорії. Таким чином, правове регулювання

та його механізм можна охарактеризувати таким чином: правове регулювання за своєю суттю є послідовним процесом (впливом), метою якого є упорядкування суспільних відносин, що здійснюється через систему правових засобів, способів і форм; правове регулювання втілюється в дію завдяки динамічному механізму правового регулювання, який складається із взаємопов'язаних елементів; воно не є хаотичним, а має чітко визначенні послідовні стадії переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин.

Низка вчених висловлює думку про те, що поняття кримінально-правової охорони є тотожним із поняттям кримінально-правового регулювання.

Так, на думку П.С. Матишевського, охоронне завдання кримінального закону здійснюється саме через регулювання кримінально-правових відносин, що виникли під час вчинення злочину, і застосування відповідного покарання до особи, яка вчинила злочин. Тут регульовальна дія кримінального закону є формою вияву його охоронного завдання. Водночас охоронне завдання кримінального закону знаходить свій вияв і в забороні вчинення злочинного діяння та загрози покарання тим, хто може вчинити таке діяння (загальна превенція), і в застосуванні покарання до особи, яка вчинила злочин (спеціальна превенція). Тобто охоронна функція кримінального закону здійснюється через регулювання кримінально-правових відносин і за допомогою загальної та спеціальної превенцій (попередження злочинів) [6].

У кримінальній науці існує також протилежна думка. Її прихильники вважають за необхідне розрізнити поняття кримінально-правової охорони та кримінально-правового регулювання. Кримінально-правова охорона породжена охоронною функцією кримінального права, а кримінально-правове регулювання – регулятивною, тому їх треба відокремлювати.

Зокрема, А.І. Коробеев вважає, що кримінальне право здійснює охоронну і регулятивну функції. При цьому під першою він розуміє функцію охорони суспільних відносин від злочинних посягань, а під другою – ту, яка регулює відносини, що виникають між державою та громадянами в результаті здійснення останніми суспільно небезпечних діянь. Ці відносини, на його думку, і становлять змістовний бік регулятивної функції кримінального права [9]. Подібною є думка О.С. Йоффе і М.Д. Шаргородського.

В.Г. Смірнов із цього приводу зазначає, що кримінальне право, хоча й забороняє дії, які можуть порушити порядок відносин, що врегульовані іншими галузями права, однак сам порядок відносин не визначає, а тому ці відносини і не регулює; при цьому норми кримінального законодавства визначають права та обов'язки сторін суспільних відносин, що виникають внаслідок вчинення будь-якого злочину [8, с. 12–17].

Структура механізму кримінально-правового регулювання містить такі його основні елементи, як а) кримінально-правові норми; б) юридичні факти; в) кримінально-правові відносини; г) акти застосу-

вання кримінального права; д) акти реалізації кримінального права [2, с. 46].

В.К. Матвійчук під кримінально-правовою охороною розуміє «систему (комплекс) засобів (кримінальне законодавство і кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [6, с. 107].

В.В. Кузнецов під кримінально-правовою охороною розуміє, по-перше, певну систему кримінально-правових засобів, до яких треба віднести кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин [6, с. 109].

Таким чином, прихильники цієї позиції вважають, що під кримінально-правовою охороною треба розуміти заходи зі збереження наявних суспільних відносин та інтересів і утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення у кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави злочинних діянь та встановлення за їх учинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру [11]. При цьому до елементів механізму кримінально-правової охорони відносять кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність [11].

Щодо механізму кримінально-правової охорони соціальних цінностей, то, на думку С.Д. Шапченка, він може бути поданий як сукупність двох аспектів, які науковці називають відповідно «загальнорегулятивним» і «традиційним». Перший аспект означає встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин. Другий аспект передбачає порушення кримінально-правової заборони, за чим іде офіційна кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до порушника [4, с. 141].

Висновки. Дослідивши вищезазначені позиції щодо визначення поняття кримінально-правової охорони, ми підтримуємо науковців, що відокремлюють кримінально-правове регулювання від кримінально-правової охорони з тих підстав, що кримінальне право регулює лише правовідносини, які виникають із приводу вчинення діянь, які містять у собі ознаки злочину (або формально містять, але склад злочину відсутній); всі інші правовідносини, що в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу визначені як потенційні об'єкти злочинів (та соціальні цінності і блага, з приводу яких люди стають суб'єктами правовідносин), кримінальне право охороняє від протиправних посягань (вказані правовідносини врегульовані нормами інших галузей права).

Зокрема, доцільно буде наголосити на тому, що кримінально-правове регулювання та кримінально-правова охорона багато в чому переплітаються. Враховуючи розуміння права у широкому сенсі, вони є частинами одного багатогранного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування.

За допомогою охоронної функції права здійснюється упорядкування суспільних відносин, що виникають із моменту набуття чинності законом про кримінальну відповідальність та завершуються вчиненням злочину [6, с. 109].

Звертаючись до предмета нашого дослідження, треба зазначити, що питання, які стосуються правового режиму інформації, отриманої в процесі досудового розслідування, регулюються нормами інформаційного (ст. 8 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»), адміністративного та кримінально-процесуального права (ст. 222 Кримінально-процесуального кодексу України), тобто нормами інших галузей права, за порушення яких передбачена юридична відповідальність, у тому числі й кримінально-правова (ст. 387 Кримінального кодексу України). Отже, кримінальне право охороняє таємницю досудового розслідування.

З огляду на вищевикладене пропонується визначити кримінально-правову охорону таємниці досудового розслідування як систему правових засобів, визначених законом про кримінальну відповідальність, яка складатиметься з кримінально-правових норм та методів кримінально-правової політики (що впливають на формування правових норм), за допомогою яких здійснюється охоронна функція кримінального права щодо збереження суспільних відносин, які виникають із приводу таємниці досудового розслідування (вона є соціальною цінністю), шляхом встановлення заборон щодо її незаконного розголошення.

До механізму кримінально-правової охорони таємниці досудового розслідування треба віднести такі елементи, як:

- 1) об'єкт кримінально-правової охорони (таємниця досудового розслідування є соціальною цінністю);
- 2) кримінально-правові засоби (норми Особливої частини КК України, а саме ст. 387 Кримінального кодексу України, яка містить у собі заборону незаконного розголошення цього виду інформації);
- 3) методи кримінально-правової політики (що впливають на формування правових норм);
- 4) кримінальне правопорушення (як юридичний факт);
- 5) кримінально-правові відносини (що виникають внаслідок вчинення кримінального правопорушення, де об'єктом кримінально-правової охорони є таємниця досудового розслідування);
- 6) кримінально-правовий вплив на суб'єктів злочину за вчинення кримінального правопорушення (застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру до правопорушника).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : «Статут», 1999. – 709 с.
2. Березнік П.С. Механізм кримінально-правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти. – Право і громадянське суспільство. – № 1. – 2014. – С. 45–66.
3. Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации / Ю.С. Жариков. – М. : ИД «Юриспруденция», 2009. – 216 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник для студентів юрид. вузів і фак.]. / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.]; за ред. П.С. Матишевського. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
5. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н.М. Кропачев – СПб., 1999. – 261 с.
6. Кузнєцов В.В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – С. 107–109.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О.Ф. Скакун. –Харків: Консум, 2001. – 656 с.
8. Смирнов В.Г. Функции советского уголовного права: Предмет, задачи и способы уголовного-правового регулирования / В.Г. Смирнов. – Л. : ЛГУ, 1965. – 188 с.
9. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права. / В.Д. Филимонов»: Юридический центр Пресс; Санкт-Петербург. – 2000.
10. Шапченко С.Д. Механізм кримінально-правового регулювання у правовій системі України: поняття та структура / С.Д. Шапченко // Вісник Київського національного університету. Юридичні науки. – Вип. 40. – 2000. – С. 63–67.
11. Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z837.html.